

I Међународни научни тематски скуп

„ОД ПОГРОМА ДО ЗЛОЧИНА НАД ЗЛОЧИНИМА“

Зборник радова

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

I International scientific conference

„FROM POGROMS TO CRIMES UPON CRIMES“

Proceedings

University Business Academy in Novi Sad
with the support of the **Ministry of science, technological development
and innovation**

Зборник радова са I Међународног научног тематског скупа
„ОД ПОГРОМА ДО ЗЛОЧИНА НАД ЗЛОЧИНИМА“

26. и 27. јун 2024. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
уз подршку Министарства науке, технолошког развоја и иновација

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21 531 020
office@privrednaakademija.edu.rs

Факултет за економију и инжењерски менаџмент
Цвећарска 2, 21107 Нови Сад
+381 (0)21/400-484
info@fimek.edu.rs

За издавача:

Проф. др Марко Царић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду

Рецензенти:

Проф. др Слађана Јовановић
Универзитет Унион у Београду, Правни факултет

Prof. István László Gál
PhD, University of Pécs, Faculty of Law, Hungary

Проф. др Јури Пудовочкин
Државни правни факултет, Москва, Русија

Уредник:

Проф. др Зоран Павловић
Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе

Штампа:

Birograf comp d.o.o., Beograd

Тираж: 200

ISBN: 978-86-82408-52

Научни одбор:

Др Марко ЦАРИЋ, декан Факултета за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду и редовни професор Факултета за економију и инжењерски менаџмент, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Драган СОЛЕША, ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду и редовни професор Факултета за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Милан ПОЧУЧА, декан и редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Др Зоран ПАВЛОВИЋ, редовни професор Правног факултета за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Република Србија

Luigi SCOLLO, PhD, Università degli studi di Bergamo, Bergamo, Italia

Adrián FÁBIÁN, PhD, Dean of Faculty of Law, University of Pécs, Hungary

Balázs ELEK, PhD, Professor at University of Debrecen, Faculty of Political Science and Law, Hungary

Академик др Владо КАМБОВСКИ, професор Универзитета у Скопљу, у пензији

Академик др Миодраг Н. СИМОВИЋ, професор емеритус, Правни факултет Универзитета у Бихаћу

Др Милана ЉУБИЧИЋ, редовни професор Филозофског факултета Универзитета у Београду, Република Србија

Shin MATSUZAWA, PhD, School of Law, Waseda University, Tokyo, Japan

Lucian BERCEA, PhD, Dean of the Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Laura Maria STANILA, PhD, Associate professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Viorel PASCA, PhD, Professor at Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Adrian STAN, Teaching and Research Assistant, Faculty of Law, West University of Timișoara, Romania

Raluca COLOJOARĂ, PhD, Junior lecturer at Faculty of Political Sciences, Philosophy and Communication Sciences, West University of Timișoara, Romania

Др Драган ЈОВАНШЕВИЋ, редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу, Република Србија

Vadim V. KHILYUTA, PhD, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Pro-cedure and Criminology, Yanka Kupala State University of Grodno (Republic of Belarus)

Marko LEVANTE, PhD, Faculty of Law, University in St. Gallen, Supreme Court, Lausanne, Switzerland

Cheng YAN, Associate Professor of East China University of Political Science and Law, Shanghai

Angel RISTOV, Full Professor at the University „St. Cyril and Methodius”, Faculty of Law „Justinian I” Skopje

Организациони одбор:

Др Зоран ПАВЛОВИЋ - Председник Организационог одбора

Др Нада ЂУРИЧИЋ

Тамара КРСТИЋ

МА Марија СУДАР

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

341.322.5(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни тематски скуп "Од погрома до злочина над злочинима"
(1 ; 2024 ; Нови Сад)

Зборник радова / I међународни научни тематски скуп "Од погрома до злочина над злочинима", [26. и 27. јун 2024. године у Новом Саду] ; [уредник Зоран Павловић]. - Нови Сад : Привредна академија : Факултет за економију и инжењерски менаџмент, 2024 (Београд : Бирограф). - 350 стр. ; 24 cm

Тираж 200. - Библиографија уз већину радова.

ISBN 978-86-82408-51-2

а) Ратни злочини -- Зборници

COBISS.SR-ID 158915849

Прегледни рад

ЗАБОРАВ КАО ДОПРИНОС ПРОГОНУ: ИСТОРИЈСКО-ПОЛИТИЧКИ И УСТАВНОПРАВНИ ОСВРТ

Сажетак: У раду је дат кратак приказ трагедије српског народа у Босни и Херцеговини током Другог светског рата која је после победе и ослобођења зарад политичког циља садржаног у прокламовању партијске идеологије „братство и јединство“ у великој мери заборављена. Заборав доводи до социјалне и националне атрофије, што се посебно испојило кроз уставни развој СФРЈ услед чега је процес разбијања Југославије почетком деведесетих година прошлог века био олакшан, уз понављање трагедије на деловима југословенске територије, како српског тако и других народа. Циљ овог рада је да укаже на неке од најважнијих процеса који су укључивали заборављање на искуство прогона, а које је допринело понављању трагичних догађаја, али и истовремено, да укаже на основну политичку идеју од раних деведесетих, тако да се страхоте Другог светског рата се не понове за српски народ у Босни и Херцеговини. Такве идеја постоји и данас – још јача него раније, и указује на потребу очувања идеје очувања Републике Српске у свим политичким и правним процесима, увек и на сваком месту, што представља основну баријеру забору и прогону.

Кључне речи: прогон, устав, Босна и Херцеговина, Република Српска.

1. Заборав у функцији идеологије и историјског ревизионизма

Деценијама након Другог светског рата, у коме је српски народ био један од најстрадалнијих народа у Европи, тема страдања је била на маргинама друштвених и политичких интересовања. Поред тога, она је била предмет идеолошке манипулације, на начин да су све жртве проглашаване жртвама фашистичког терора, њихови целати су сврставани у „слуге окупатора и народне издајнике“, а жртве неретко национално неидентификоване. Немајући одговоре на политичка питања у сложеној држави са несразмерним траумама међу њеним конституентима, неретко се прибегавало „активном забору“, који је имао и своје

¹ Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, имејл: g.darko83@gmail.com

кривичноправне импликације, где би подсећање могло да се суочи и са политичком стигматизацијом и оптужбом за национализам, као једну од најтежих морално-политичких, а у нешто другачијем контексту и кривичних оптужби.

Имајући у виду потребу да се у изразито мултинационалној држави, захваћеној поред окупације, међунационалним, чак и ратовима унутар истих националних заједница, где је српски народ предњачио као жртва у сваком погледу, успостави помирење и обезбеди заједнички живот, поготово у условима једнопартијског система, неретко догматског приступа и политичке трговине унутар националних елита „јединствене” партије, јасно је да је приступ злочинима почињеним између и унутар југословенских народа, са бременим прошлости и неретко супротстављеним интересима, морао бити крајње опрезан, суптилан, па некада и балансиран. Дакле, однос према жртвама као део идеолошко-политичког опредељења није имао увек и искључиво антисрпски став, али је увек опонирао виталном интересу овог народа – да се зло не заборави, како се не би поновило, као што је опонирао ноторној чињеници да се на лажним паралелама или кривотворењима таквог значаја не може градити кохерентна и одржива заједница.²

И данас, тема прогона, тема страдања, тема „мерења” кривице, подложнија је него икад политичкој манипулацији и ревизионизму. Најстрадалнији народ Европе проглашава се за агресорски и хегемонистички. Антонић с правом закључује: „Историјски ревизионизам није само одурна појава јер производи лаж. То је производња лажи с политичким циљем – у овом случају с циљем стигматизације и потчињавања читавог једног народа.” Узимајући у обзир чињеницу да историјски ревизионизам буја широм Европе, на бившем југословенском простору поготово, да није мимоишао ни нас, морамо се осврнути на једну претпоставку, за коју, и у мору аргумената који је поткрепљују, и даље „морамо” говорити само као претпоставци – данашњи ревизионизам, сатанизација српског народа, његових политичких ауторитета и државе, укључујући и свесно умањивање, до негирања страдања српског народа и у Другом светском рату и ратовима 90-их година, изједначавање „тоталитарних идеологија” (што по нашем мишљењу има сличну мотивациону основу), спроводи се на подстицај неких иностраних чинилаца, као део њихове пропагандне моћи и тежње за политичком доминацијом овим простором.³ То су исти они чиниоци који су доминантно и пресудно утицали на разбијање Југославије (1941. и 90-их) или пак уз њих и они који су у том процесу учествовали само у другој фази њеног разбијања (90-их). Попов наводи: „Кампање против великосрпства заоштра-

² Ипак, искуство нас није много научило. Није наодмет подвући блиску прошлост, када су две старе државе, Србија и Црна Гора, са изузетном историјом, посебном блискошћу, небројеним везама и заједничким државним оквиром преко осамдесет година, споразум о својим будућим односима и укидању СРЈ 2002. закључиле уз посредовање бившег генералног секретара НАТО-а и то у време агресије тог савеза на СР Југославију, 1999. године (Голић, 2023, 36)! Заборав је у младим демократијама наступио много брже и ефикасније, овај пут без идеолошког усмерења, у функцији евроатлантских интеграција.

³ Д. Ћосић, говорећи о рату у БиХ деведесетих, наводи: „Дивљачка, гебелсовска кампања у Америци, Европи и Британији против Срба и Србије. Никада читав свет тако клеветнички, с толиком мржњом, с толиким лажима није нападао један народ, као што то чини у овим данима са српским народом.” (Ћосић, 2012, 14).

вали су и појачавали управо они фактори европске, регионалне, у последње време и светске политике, којима је борба против наводне Велике Србије служила као изговор, оправдање и застор за покривање властитих освајачких или хегемонистичких намера.” (Попов, 2014, 273-274). Та, још увек ословљавана као „претпоставка” битно опредељује савремени ток и интензитет процеса дугог трајања, а из којих је, нужно, проистекло разбијање земље, целокупно страдање на југословенском простору у оба наведена периода, некад и са променом интензитета или субјеката страдања, али са страдањем као нужним пратиоцем свих процеса разбијања Југославије. Забораву, као и ревизионизму, по речима С. Антонића можемо се супротставити само подсећајући на то шта је истина, упорно тукући сваку боговетну лаж, а поготово ону усмерену на стигматизацију и потчињавање овог народа. (Антонић, 2020).

2. Размере и суштина прогона

Ниједна држава у покореној Европи није била распарчана на онолико делова колико је била Краљевина Југославија, нити је иједан народ у окупираној Европи био суочен са погромом од стране толико формација и творевина као што је то био српски.⁴ У овом делу ћемо се више осврнути на погром, који је садржавао све елементе савременог појма геноцид, на територији БиХ, тада у саставу злогласне Независне државе Хрватске.

НДХ и усташки режим су од почетка функционисали на радикалној варијанти наци-фашизма, са расним законима, константном кампањом терора над Србима, Јеврејима и Ромима. Геноцид у НДХ је имао карактеристике верских прогона у Европи 16. и 17. века (Антић, Кеџмановић, 2016, 196). Не постоји практично ниједан део те територије, у коме није било масовних, планских и систематских злочина, који су представљали саму срж политике те злочиначке творевине – да реши „проблем” етничког састава, елиминацијом, укључујући и физичку, целокупног српског становништва, које је у тој творевини чинило око трећину становништва. Масовним злочинима Јевреји су скоро уништени као заједница у БиХ, а уз њих су масовно страдали Роми и антифашисти из других народа. Сматра се да је на простору БиХ било 1043 стратишта, од којих је до 1990. била обележена тек око једна трећина (Антић, Кеџмановић, 2016, 205). У злочину, од непосредног, до подстрекавања, прикривања или оправдавања, учествовали су и верски званичници, а на мети прогона од почетка било је свештенство и монаштво СПЦ, укључујући митрополите и епископе. Методи прогона и злочина до истребљења су били веома слични, брутални, свирепи, без селекције по полу или старости. Било је сведочанстава да су вршени са посебном злочиначком страшћу. Страдала су масовно и деца, а као јединствен пример у покореној Европи, У НДХ су постојали и логори за децу (Јастребарско).

⁴ М. Екмечић наводи писмо које је генерал Роата упутио Мусолинију, у којем се наводи да је устанак последица разбијања српског народа као политичке целине. Срби су, писао је он, били увек најзначајнија балканска нација, али док се не исправи омашка њиховог уназађивања, цепкањем у мале окупационе делове, герилски рат на Балкану неће престати (Екмечић, 2018, 184). Имајући у виду страдања у оба светска рата, не чуди да је питање сопствене egzистенције овај народ везивао за своју муком стечену државу.

БиХ, са релативном српском и православном већином, „меки трбух” замишљене творевине, требала се немилосрдно, брзо и ефикасно етнички „очистити”, а њено становништво изменити и обезбедити већину „хрватског народа обе вере” (више у Екмечић, 2011, 445). Иако су највећа стратишта некада и прилично међусобно удаљена, сва она су била скоро идентична – несвојствена људској врсти, стравична чак и за окупационе јединице и њихове званичнике.⁵ Само нека од њих су покољи у Броду на Дрини, целокупном Подрињу, власеничком, кладањском и сребреничком срезу, Поповом пољу, Коритима, Пребиловцима, десетинама херцеговачких јама које су гутале српску нејач Источне Херцеговине,⁶ Сарајево, целокупна Козара и Поткозарје, Шушњар, Купрес, Ливно, Бугојно, Кључ, Босански Петровац, Гламоч, Крупа, Посавина, Гаравице, Дракулић, Мотике, Шарговац... Покољи су трајно и суштински променили националну структуру БиХ, те створили трајан и најдубљи осећај страха и неповерења који се генерацијски преносио, иако се јавно потискивао, релативизовао, заборављао. Он је значајно условљавао касније миграције, како унутар БиХ, тако и Југославије, где се српско становништво, упркос социјално сигурнијем статусу, масовно исељава у Србију.

Након рата један број стратишта је обележен, али је било много оних о којима, из неког разлога, није било дозвољено ни говорити, те су били предати забору, ван ужег круга преживелих и њихових најближих сродника. У духу владајуће идеологије и вештачки прописане мере о уједначеном страдању и отпору свих народа и народности, ти споменици нису садржали национално одређење жртава, често ни њихове целате, углавном их неутрално одређујући „жртвама фашистичког терора”. Заборав је требало да залечи ране, али касније ће се испоставити да их је продубио, инфицирао, али и створио претпоставке да се злочин понови, како према наследницима жртви, тако и од стране потомака неких жртава. Имајући у виду прокламоване принципе владајуће и једине партије, њен монопол, образовни систем и репресивни апарат, нема оправдања за пропуст да се, уз сво уважавање сложеног карактера Југославије и сложености прилика и узрочно-последичних односа, спозна, утврди и осуди прогон, те развије култура сећања, без освете или колективизације, као залог хармоничније будућности заједнице.

3. Вечита српска коб

За разлику од других делова Југославије, где су разлози или околности под којима су избијали били различити, нагон за пуким преживљавањем, лишен политичких или посебно идеолошких мотива, покренуо је народне масе да широм НДХ дижу устанке. Екмечић као узрок побуне на површини наводи

⁵ Е. Фезенмајер, МИП Рајха, генерал фон Хорстенау Глезтенау, Саветник посланства у Загребу, Х. Трол-Обергфел у својим извештајима говоре о размерама усташких злочина, чији су покровитељ и савезник били.

⁶ У крашка подручја су послати стручњаци за прорачунавање крашких јама, да процене колике су могућности да се околно становништво баца у њих, једна је, нпр. у непосредном кругу фрањевачког манастира Хумац код Љубушког, друга у дубровачком залеђу – Хутово (Екмечић, 2011, 446).

покушај да се српски народ у НДХ биолошки истреби, а дубински у чињеници да је сломом државе 1941. српски народ изгубио своју историју (Екмечић, 2011, 439). Устаничке групе нису имале никакву међусобну координацију, организацију, вођство, чак ни план, логистику, циљеве. Могла би се за целокупан покрет многобројних и неорганизованих група прихватити тврдња да је, за то време, јединствен пример устанка који је избио, а тек накнадно се организовао. На почетку, устанак је предоминантно био једнонационалан, уз ређе, али светле и трајног памћења достојне примере учешћа других народа у њему. Упркос одсуству неопходних претпоставки за успешно вођење борбе, у покорој Европи, нацистичким јединицама надомак Москве, са изузетно бројним колаборационистима, овај устанак је низао успехе на територији БиХ и у деловима Хрватске, првенствено насељеним српским живљем. Стваране су слободне територије од Дрине до Уне, Купе, Велебита и Цетине, организовани су и неки облици власти и зачели планови о широј борби. Овај устанак је у правом смислу на почетку био општеноародни, у њему су учествовали припадници различитих идеологија, предратних странака, различитих друштвених слојева. Тек касније долази до диференцијације, у различитој мери, на различитим основама и последицама.⁷ Диференцијација је, у смислу циљева, акције, метода, на свом почетку означавала обликовање два антифашистичка, ослободилачка покрета, са различитим виђењима послератног уређења, али и јединственим убеђењем да борба нема алтернативу.

Успеси устаничких јединица, низали су, уз велике жртве, успехе до момента када се јавила стара, или можда вечита, српска коб: идеолошко-политичке размирице које су довеле до међусобних обрачуна, а временом и отвореног рата између ова два покрета. Суочени са организованијим и изузетно опремљеним непријатељима, међусобно сукобљени, уместо одбране, допринели су још већој народној трагедији. И тада су припадници различитих формација ослободилачког, антифашистичког карактера заборавили до каквих је трагедија у прошлости доводила неслога, а посебно када је у питању биолошки опстанак народа.

У општој народној трагедији, променљивог стања на фронтима, немарног односа савезника, потпуне политичке конфузије у земљи, безидејности и разједињености Краља и Владе у егзилу, у општој конфузији међународних односа, нејасних пројекција будућег светског, али и домаћег поретка, себичних и бескрупулозних борби за власт, нељудског амбијента створеног окупацијом и репресијом и сл., што се посебно рефлектовало на територију данашње БиХ, интензивира се и братоубилачки сукоб међу припадницима два покрета. Један од њих, у већој или мањој мери, отворено или прикривено, ситуационо или изнуђено, тактички или пак негде и стратешки, неретко скреће у колаборацију, не мењајући притом своје декларисано ослободилачко опредељење. Облици колаборације се не могу јединствено оцењивати, јер овај покрет и није представљао компактну организацију, њени облици испољавања или узроци су веома различити, као што то уосталом не представља изузетак од упоредивих ситуација

⁷ Екмечић наводи: „Истина је у чињеници да нису ни једни ни други дигли тај оружани отпор, него је он дигао њих.” (Екмечић, 2011, 439).

широм Европе, у свим окупираним државама. Такође, злочини НДХ у појединим деловима достизали су такве размере да је обраћање окупатору представљало једини начин опстанка (примери у Источној Херцеговини и Далмацији). Ипак, постоје и примери отвореног, не само тактичког, већ коруптивног, чак и политичког приближавања окупатору, моралног посрнућа. Борба за власт оба покрета постаје централно питање борбе. Такође, нису ретки примери да су осветничке акције припадника Југословенске војске у отаџбини или појединих јединица и група који су то били само декларативно, задржавајући аутономност у деловању, чак и политици, посезали за средствима која су каљала цењене и прослављене традиције српског ратника и његовог ослободилачког војевања. Иза тих акција и њихових жртава (горње Подриње, Полимље, злочини над партизанским рањеницима и јатацима, легализације јединица, чак и саучествовање у појединим операцијама са окупаторима или апстиненција од активног отпора) остајали су горки утисци, па и тешка срамота који су народ удаљавали од овог покрета, а његов углед срозавали код савезника, али и унутар њега самога, доводећи, у коначном, до његовог краха и расула.⁸ Ови контраверзни процеси и данас изазивају расправе, оштрије но што би то требале и смеле бити, оне могу бити инспирација књижевности и уметности, али су храна лошој политици и науци.

Народноослободилачки покрет (партизани) као ратни победник, неспорно антифашистичког опредељења и исказане храбрости у борби, са јако наглашеном социјалном и класном димензијом борбе за ослобођење и револуцију, поред тога што је фанатичним и непромишљеним активностима некада узроковао и већа страдања од оних која су морала да се поднесу, у појединим деловима још на самом почетку је био склон (еуфемистички речено) „левим скретањима” односно терору над умишљеним класним непријатељем. Понесени победом, али и идеолошком острашћеношћу и тежњом за тријумфом над „класним непријатељем” у прилично извитопереном поимању, његови припадници вршили су бројне репресије, како над стварним сарадницима окупатора, тако и над измишљеним непријатељем. „Револуционарна правда”, поред тога што је прогањала политичке неистомишљенике, са бројним примерима ликвидације невиних људи, погађала је чак и оне који су током окупације и усташког геноцида поднели огромне жртве и страдања. Преки судови и ликвидације без суђења поставили су основ да неки од истакнутих сарадника окупатора или ратних злочинаца

⁸ Говорећи о Дневнику свог романа „Деобе”, Д. Ћосић 1955. године расветљава своју мотивацију и инспирацију да опише страхоте и деобе тог доба. Иако би данас овакво гледиште било проказано, ауторитет који га изговара даје тежину овој, можда најкомплекснијој дилеми тог доба. Он наводи: „Хоћу истински и искрено да говорим о тој ужасној снази човековој да буде злочинац чим му се прилика укаже, са циљем да деморалишем ту снагу и опоменем људе на обавезу човечности, доброте, одговорности за живот. Сведочићу о контрареволуцији у име хуманизма и прогреса. И, ваљда, доказати драму, патње, душевни ужас злочинца; верујем већи од ужаса и патње његових жртава. Занима ме психологија четништва. Мање идеологија и политички мотиви. Рећи ћу нешто о агонији једног менталитета, једне људске немоћи, о искушењима које је људима донело немачко ропство и фашизам.” (Ћосић, 2017, Из „Дневника Деоба”, 829-830). Такође, две и нешто године касније он пише: „Све моје чињенице о четницима – као да их правдају. Понекад ми се чини, то и Божица каже, ја као да хоћу да оправдам контрареволуцију. Зашто? Спасавам ли човека, народ, Србију, или – то је литерарна теза, антиидеолошка.” (Ћосић, 2017, 830).

касније буду доживљавани као жртве, где ће у заборав отићи њихово претходно недело, а у вечност њихова „жртва”. Посебну репресију је доживела Српска православна црква и њено свештенство, и то у крајевима где су, по цену страдања и велике патње, делили судбину свог народа. Заборављена је улога СПЦ у свакој ослободилачкој акцији кроз векове, њен слободарски карактер, жртва коју је подносила са народом, као и перспектива сваког поретка који је водио борбу са црквом и вером. Посебно је упечатљиво настојање нових власти, да због својих политичких прокламација у међуратном периоду, аболирају или амнестирају припаднике појединих квислиншких формација за које су постојали докази о извршеним злочинима, оправдавајући то настојањем да се исправе предратне неправде „великосрпске хегемоније” или да се успостави баланс и у борби, и у страдању и у издаји и злочину. Такође, „револуционарна правда” на крају је изнедрила и злогласни Голи оток, у којем су најгору тортуру прошли неки од најистакнутијих бораца, или политички неистомишљеници, без икакве судске одлуке, жигосани печатом издаје. Ипак, велике су заслуге овог покрета у ослобођењу земље, послератној изградњи, социјалним циљевима, мотивација највећег броја припадника и исказано јунаштво у борби, да би се данас, опет због заборављања, одрицали од њега, излажући га општој сатанизацији (која је до јуче тако замерана социјалистичким властима ка другој страни). На другом полу јавне расправе налази се ревизионистичка афирмација НОБ и југословенства у некој варијанти која његовим актерима и симпатизерима у то време не само да није била позната, него и потпуно супротна, чак и непријатељска.⁹ Неспорно је предоминантно српско учешће у НОП-у, које није било опредељено идеологијом, него борбом за слободу. Такође, у документима ЗАВНОБИХ-а и АВНОЈА-а се указује да „Српске масе, које сачињавају већину у Народноослободилачкој војсци и које су дале највише жртава, данас стоје одлучно уз НОП.” (Резолуција ЗАВНОБиХ-а), те да су Срби били највеће жртве рата (Документа I и II заседања АВНОЈ-а, стр. 405), који су изнели терет НОБ-а.

Поделе и сукоби између српских политичара, често чланова и функционера истих партија, у земљи, али и у емиграцији, пратили су политички живот социјалистичке Југославије, чак и након њеног разбијања. Те поделе нису део демократских процеса схваћених и у најширем смислу. Оне су биле оштре, деструктивне, искључујуће по питањима виталних интереса српског народа, укључујући карактер Федерације, положај Србије и покрајина, економских питања, спољне политике, чак и црквене организације, по питању карактера и размере страдања у Другом светском рату. То се вишеструко и увек деструктивно и погубно одражавало на политички статус народа и посебно положај Србије унутар Југославије. Довољно је поменути да је према Уставу СР Србије из 1974. године она била лишена ефективне (уставотворне, извршне, судске) власти над својим покрајинама, а представници Републике и покрајина у органима Федерације у кључним питањима нејединствени или потпуно супрот-

⁹ Посебно је у том погледу занимљиво критичко сагледавање тог „афирмативног ревизионизма” (као скупа становишта који присвајају тековине антифашизма, револуције и југословенства, са малом или никаквом вредносном сличношћу, чешће супротношћу, чак идејама које би учесници НОБ-а вероватно сматрали непријатељским) у чланку С. Антонића, „Историјски ревизионизам Друге Србије” 29.7.2009. НСПМ.

стављени. За разлику од других народа, политичко деловање у емиграцији, поред устаљених подела, сем нагласка на антикомунистичком вокабулару и фолклорном изражају, скоро да није имало икакав реалан значај.

4. (Не)равнотежа у жртви и у слави – уставноправне консеквенце

Већ у самим документима ЗАВНОБиХ-а, а посебно АВНОЈ-а, уочљива је намера успостављања равнотеже и баланса, како у страдању, издаји, кривици и злочину, тако и у борби, доприносу, и једнаком распоређивању „револуционарне правде”. Иако се симболично српске жртве и усташки злочини стављају углавном на прво место, смисао набрајања непочинстава и издаје, променљиви редоследи набрајања, а посебно наглашавање кривица „великосрпске хегемоније“ (посебно у документима АВНОЈА), за свој циљ ипак има релативизацију доминантности српских жртава. Деконтекстуализовано, тенденција балансирања и равнотеже у револуционарним условима, или послератног хаоса и братоубилаштва, у вишенационалној заједници, са бременитом прошлешћу, као и потреба да се, поред доминантно српске заступљености у НОБ-у, у њега укључе и други народи, може наћи и неки свој политички смисао, али изједначавање изразито несразмерних жртава и доприноса победи, са каснијим настојањем да се жртве, сем апстрактно („жртве фашистичког терора”), колективно не спознају и не памте, није могла донети стабилност и хармонију будућој заједници. Академик Љ. Димић наводи: „Југословенска држава, формирана 1945. године, обликована је у духу идеја партизанског југословенства, оптерећеног догматским и класним погледима на државу. Комунисти су заговарали равноправност народа, али и исказивали посебну строгост према српском народу. За разлику од грађанских политичара, они су веровали да се нова Југославија може изградити једино као „федерација равнотеже”. Свесно инсистирајући на дисконтинуитету нове Југославије у односу на Краљевину, комунисти су „равнотежу” федерације засновали на ћутању о геноциду и наметању хипотеке о „великосрпском хегемонизму”, закључује Љ. Димић.¹⁰ Та хипотека је обликовала политички развој социјалистичке Југославије и вешто коришћена у њеном разбијању, над српским народом надвија се и данас, те представља најделотворнију оптужбу, чија историјска утемељеност никада није доказана, напротив, њој опонирају сва релевантна историјска истраживања (Попов, 2014, 320), а њена малициозност сразмерна је циљевима и средствима уложеним у разбијање три Југославије¹¹ и страдањима која су из тога проистекла, међу свим народима.

Потреба за „куповином братства и јединства”, као идеала којем је велика већина српског народа истински тежила, стварала је потребу константног доказивања, попуштања и компромиса, са погрешном премисом да у сложеној социјалистичкој заједници највећи народ треба да даје највеће уступке. Не

¹⁰ Димић, Љ: О историјском контексту настанка социјалистичке Југославије <https://www.rts.rs/lat/radio/radio-beograd-3/5324862/ljubodrag-dimic-o-istorijskom-kontekstu-nastanka-socijalisticke-jugoslavije.html>, приступљено: 14.7.2024. год.

¹¹ С тим у вези видети: Крећа, 1994, 213-223.

улазећи у политичке пазаре, нужно је подвући да није морално одрицање од жртава, препуштање заборава силних и несразмерних страдања, зарад идеолошких прокламација. Памћење засновано на утврђеним чињеницама (чије се утврђивање често онемогућавало, што је само стварало фрустрацију, а некада и обликовало митове, фобије, неповерење, дакле опет све на штету истог тог режима који је истину подређивао нечему другом) и није могло, нити би смело да се злоупотребљава, односно да се на чињеници страдања обликује политички живот или статус неког народа, поготово не би требало бити у функцији виктимократије. Ипак, заборава, уз вечито живу оптужбу о „српској хегемонији” паралисали су политичке инструменте заштите виталних интереса српског народа. То је као врхунац достигло своју уставноправну димензију, оличену поготово у уставним амандманима 1971. и уставима 1974. Такво стање је морало довести до конфузије која ће се одразити на политички живот у моменту краха једнопартијског система и промене међународног поретка и довести до трагедије.

Представници српског народа у свим југословенским руководствомима пристајали су на уступке, некад ношени искреном жељом за заједништвом и југословенством као највећим тадашњим политичким и културним идеалом српског народа, али неретко и као резултат борби за позиције унутар партијских структура, посебно у БиХ, али и самој Србији.¹² Сваки уставни текст је садржао дуге, идеолошке преамбуле, у којима су НОБ, револуција и братство и јединство истицани као основ целокупног социјалног уређења. Српски народ је одређен као конститутиван у републикама на чијим територијама је највише страдао (БиХ и Хрватска). Политиком СКЈ је обезбеђена адекватна заступљеност припадника српског народа на свим нивоима власти. Ипак, институционални основи заштите прокламоване равноправности као врхунског уставног начела нису постојали. У условима „демократског централизма” и улоге СКЈ било је могуће да се политичким смерницама тако нешто и оствари, по мери и у визури СКЈ (често се мислило по идеолошкој линији, али су тај СКЈ и његове принципе издали и разбили неки од његових највиших званичника и „најперспективнијих кадрова” – да се не заборави). Ипак, припадници српског народа тешко да су увек били и његови легитимни представници, јер одсуство уставних механизма консозијације (иако је она прокламована у свим југословенским уставима),¹³ код партијског одабира кандидата, делегатског система избора и одсуства могућности да у питањима виталног националног (а не републичког) интереса користе механизме заштите (вето, квалификована већина, по-

¹² Илустративна је Екмечићева дилема: „У стварању социјалистичке Југославије најзначајније је питање у којој су мери српски политичари у комунистичком вођству у томе учествовали и били свесни да је највише улагано у напоре да се умањи значај Србије у будућој држави.” (Екмечић, 2018, 19).

¹³ Устав СФРЈ из 1974, чл. 1: „СФРЈ је савезна држава као државна заједница добровољно уједињених народа и њихових социјалистичких република, као и социјалистичких аутономних покрајина Војводине и Косова које су у саставу Социјалистичке Републике Србије, заснована на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи, и социјалистичка самоуправна демократска заједница радних људи и грађана и равноправних народа и народности.” У члану 3 се наводи: „Социјалистичка република је држава заснована на суверености народа и на власти и самоуправљању радничке класе и свих радних људи, и социјалистичка самоуправна демократска заједница радних људи и грађана и равноправних народа и народности.”

себно одлучивање, нпр. Белгије, делимично Швајцарске), ту конститутивност (и сувереност народа) је прилично обесмишљавало. За разлику од швајцарског федерализма, где су кантони углавном образовани по националном (језичком) принципу, у СФРЈ су постојале конститутивно вишенационалне републике. То ће све, са појавом вишепартијског система српски народ у њима политички маргинализовати, изложити га најгрубљој мајоризацији све до отвореног политичког (и не само тог) насиља, укључујући и противуставне промене статуса република и уместо конститутивности свести га на положај потенцијално угрожене мањине. Такође, сваки облик децентрализације, (општина и заједница општина у СР Хрватској или СР БиХ), а који би само асоцирао на национални основ организовања био је онемогућаван. С друге стране једино су на територији Србије, под изговором историјске посебности,¹⁴ националног састава и бројчане заступљености народности образоване аутономне покрајине, чији ће положај константно да се развија до статуса који је био скоро једнак републичком, по уставима из 1974 (Голић, 2023, 41). Да ствар буде још гора, на територији АП Косово, од амандмана 1971., а нарочито од устава (Југославије, Србије и Косова) 1974, положај српске заједнице је у реалном животу више подсећао на положај националних мањина у национално нетолерантним и дискриминаторним државама, него на статус мањина које оне имају као колективи у данашњим европским државама, а посебно тај положај није личио на оно што би требало поседовати као конститутивни народ.

Од Устава СФРЈ из 1963. године, свака наредна уставна промена је значила и слабење Федерације (под изговором равноправност и „београдски централизма”), све до успостављања хибридног облика федерализма 1974., који је суштински више конфедерални облик. М. Ђурић је наводио да се под изговором развоја равноправности народа и народности Југославије, угрожава њен интегритет и успоставља више самосталних, чак и међусобно супростављених држава. Доминантност конфедералних својстава је видљива у одсуству институционалних механизма да се обезбеди примат федералног устава, саставу Председништва, његовој улози, уставној ревизији, саставу федералних органа, начину одлучивања (Петров, Симовић, 2018, 96). Р. Марковић за Устав из 1974. наводи да је био гробар друге југословенске државе (Марковић, 2015, 139). Ипак, усамљени су били гласови који су се противили новом Уставу, као да је била заборављена замишљена историјска мисија Југославије, која је требало да донесе слободу свима и спречи прогон било ког од њених народа, те да она није смела бити лишена основних прерогатива суверене власти, у супротном не постоје гаранције сигурности. Накнадне памети пуна гробља. Криза југословенске федерације је резултирала њеним нестанком. Тај престанак се не може објаснити у дугу устава или међународног права (Кутлешкић, Голић, 2023, 73). Он представља резултанту међународних и унутрашњих процеса, који чешће обликују настанке и престанке држава, него што је то случај са уставним или нормама међународног права. Оправдање тих процеса, неретко насилних,

¹⁴ Изузетна анализа историјских аспеката овог питања садржана је у: Љ. Кркљуш, Љ. (2010) „Аутономија Војводине до 1918. године – да ли је постојала, када и каква?” стр. 5-35.

често се врши позивањем на право на самоопредељење народа. Ипак, устави Југославије то право нису гарантовали за федералне јединице, него за њене народе (по Уставу СФРЈ, чл. 5. њена граница не може се мењати без сагласности свих република и АП), а имајући у виду природу федерације то би било могуће по уставотворном поступку или договором свих чланица. Ипак, између 1990. и 1992. одиграо се самовољни и насилни (сем Македоније) излазак 4 републике из СФРЈ. Једностранни поступци су „оправдани” ставом Бадинтерове комисије (саветодавно тело Лондонске конференције) да се Југославија налази у процесу дисолуције, те да републике могу поднети захтев за међународно признање, које је експресно и уследило (што значајно осветљава карактер овог проблема).

Уместо закључка: Република Српска као одбрана

С циљем да онемогући деинституционализацију сопствене конститутивности и суверености, одузимање државе, што би на основу историјског искуства угрозило виталне интересе српског народа, (чему су будући догађаји и дали за право),¹⁵ српски народ у БиХ је образовао Републику Српску, која се доживљава гао гарант његове сигурности.

Република Српска је настала као реакција српског народа у БиХ на противправно разбијање СФРЈ, супротно Уставу и међународном праву, изазвано једностранним, одлукама руководства прво две, а касније још две чланице Федерације да из ње иступе и повлачењем њихових представника из органа Федерације (Председништво и Савезна скупштина). Тај чин је тзв. Бадинтерова комисија¹⁶ оценила као метаправне чињенице из којих се л закључак да услед неучествовања појединих федералних јединица у федералним органима та држава престаје да постоји.¹⁷ Такво мишљење није примењено нигде другде, нити је прихваћено у правној доктрини или судској пракси, напротив. Иако је признање нових држава општеприхваћена реалност, а коегзистенција, сарадња и будућност заснована на универзалним вредностима УН опредељење Србије

¹⁵ Етничка структура данашње Федерације БиХ, посебно града Сарајева или Мостара нпр, као и учешће Срба у националном саставу Републике Хрватске или простора АП Косово и Метохија.

¹⁶ Бадинтерова комисија је основана поводом Конференције о бившој Југославији у Хагу 1991. и самој себи (што је прихваћено од стране међународних чинилаца, мада не и самих субјеката арбитраже) је дала снагу међународне пресуде. Она, између осталог, у Мишљењу I констатује: а. Мада је СФРЈ до сада задржала свој међународни субјективитет, нарочито у међународним организацијама, републике су изјавиле жељу за независношћу: Словенија, референдумом децембра 1990. године, коме је следила Декларација о независности од 25. јуна 1991. године, суспендована на три месеца, па потврђена 8. октобра 1991; Хрватска, референдумом одржаним маја 1991. коме је следила Декларација о независности од 25. јуна 1991, суспендована на три месеца, па потврђена 8. октобра 1991; Македонија, референдумом одржаним у септембру 1991. за суверену и независну Македонију у оквиру асоцијације југославенских држава; БиХ резолуцијом о суверености прихваћеној у Парламенту 14. октобра 1991. чија се ваљаност оспорава од стране српске заједнице у БиХ. б. Састав и рад основних органа федерације, било да је то савезно Председништво, Савезно веће, Веће република и покрајина, СИВ, Уставни суд или савезна армија више не досежу критеријуме суделовања и представљања својствене федералној држави; <https://pescanik.net/10-misljenja-badinterove-komisije/>, прист. 15.7.2014. Чин проглашења независности је оцењен као метаправна чињеница која производи правно дејство највишег ранга – дисолуцију Југославије! Правно насиље је врхунско насиље.

¹⁷ Више у: М. Крећа, Пар напомена о основним правним елементима концепције растакања Југославије, Социолошки преглед, XXVIII, 2, 1994. год, стр. 213-223.

и Републике Српске, не сме се заборавити контекст нити међународни аспект процеса разбијања Југославије, који је узроковао сва страдања, патње и разарања на њеном тлу, иако је чак и значајан део домаће јавности увелико прихватио „пресуђене” чињенице појединих политичких центара моћи, углавном иностраних, са изврнутим, чак и политички перверзираним објашњењем. РС представља исправљање дела историјске неправде.

У процесу проглашења Републике Српске, издвојили бисмо пет кључних међусобно повезаних догађаја, где је сваки наредни био последица неког од претходних, одговор а не план, у коначном само проглашење Републике је био изнуђен акт услед политичког и правног насиља највишег нивоа (Кузмановић, 2004, 136-137). Прву представља Резолуција, потом Меморандум о суверености БиХ. Документ је усвојен након формално прекинуте седнице Скупштине БиХ, након које су посланици муслиманско-хрватске већине изгласали овај акт, који је био у функцији Хашке конференције и обликовања мишљења Бадинтерове комисије. Њиме се ниподаштава једна од основних одредаба Устава СР БиХ у то време, да је БиХ република у саставу федеративне Југославије, са три конститутивна и равноправна народа. Скупштина је 24.10.1991. године усвојила „Платформу о будућем уређењу југословенске заједнице”. Њоме се останак БиХ у Југославији (као да је то конфедеративни савез, а не међународно призната, формално савезна држава са својим, иако накарадним, ипак Уставом), условљава останком Хрватске (која је већ иступила) и Србије унутар ње, уз понављање општеприхваћених принципа равноправности, једнакости итд. Такође, политичким документима Скупштине са уставотворном претензијом и простом већином, повлаче се њени представници из савезних органа, чије се будуће одлуке неће признавати (Антић, Кеџмановић, 2016, 299-300). Упркос покушајима српских посланика да се дође до компромиса и упозорења да о судбини конститутивног народа не могу одлучивати други народи, нарочито не без одговарајућег уставотворног поступка, или кршењем уставних процедура, прегласавањем, упркос уставном праву 20 посланика да зауставе поступак путем Савета за питања равноправности народа (чије је конституисање онемогућено, што опет не доводи у питање уставни механизам заштитите, већ би последично могло водити само парализи Скупштине у случају покретања овог поступка, а не обрнуто) овај акт је послужио закључку Комисије о дисолуцији Југославије. Тиме је српски народ суштински деконститутизован.

Уставом СФРЈ и СР БиХ српски народ дефинисан је као суверен, до амандмана једнопартијске скупштине БиХ 1990,¹⁸ када је одређен као конститутиван. У немогућности да отклони блокаду конституисања уставом предвиђеног Савета за равноправност (суштина конститутивности), када се питања државног статуса решавају политичким актима, а сами темељи државе подривају, без учешћа његових легитимних представника (посланици из СДС, СК БиХ, Реформиста, СПО и непосредно изабраних чланова Председништва – Б. Плавшић и Н. Кољевића), природна и демократска одлука било је формирање Скупштине српског народа БиХ, 24.10.1991, са улогом обезбеђења равноправ-

¹⁸ Амандман LX који је додат Уставу Босне и Херцеговине 31. јула 1990. године.

ности и заштите интереса српског народа уколико би они били угрожени од стране Скупштине СР БиХ.¹⁹ На првој седници, у Сарајеву, расписан је плебисцит и усвојена *Декларација о остајању српског народа у заједничкој држави Југославији*. На плебисциту (9. и 10.11.) Срби су се изјаснили за останак у Југославији (96%).

Уочавајући тенденције политичког развоја током 1991. године, односно учесталу праксу мајоризације, отцепљења БиХ и стварања паравојних формација (Зелене беретке, Патриотска лига, ХВО итд.) те стару праксу неравномерности регионалног развоја, који је погађао територије већински насељене српским народом (Источна Херцеговина, висока Крајина, Романијски плато), а користећи се уставним гаранцијама права на међуопштинско удруживање, створане су међуопштинске заједнице већински српских општина. Заједнице су постепено проглашавале аутономност (САО) које су за циљ имале институционални отпор сепаратизму и мајоризацији. Ова пракса је била присутна и код општина са већинским хрватским становништвом. Формирање српских аутономних области вршено је из „крајње нужде”, зарад очувања својих политичких права и последњи покушај очувања Југославије, на шта српски народ, као њен конституент имао право, гарантовано и Повељом УН (чл. 1.2). Одбрана Југославије у том моменту је представљала и основну гаранцију опстанка српског народа у БиХ и Хрватској, као политичког, равноправног народа. Тај статус обезбеђен историјским процесима, изборен огромним жртвама и борбом у оба светска рата, гарантован је од уједињења 1918, до свих одлука ЗАВНОХ-а, ЗАВНОБиХ-а, АВНОЈА, савезног и републичких устава.

У процесу међународног посредовања започетог са Хашком конференцијом, који је добијао нове форме и садржаје, а нарочито након препоруке Бадинтерове комисије о одржавању референдума као услова за међународно признање БиХ (Мишљење бр. 4), а имајући у виду плебисцитарну одлуку српског народа из новембра 1991. године, као могуће решење за уставну кризу која је довела до краха уставног поретка и претила да доведе до рата, јавила се идеја о трансформацији БиХ у три конститутивне јединице. Путем њих би се обезбедила равноправност и онемогућила мајоризација, са гаранцијама аутономности јединица и равноправне заступљености у органима БиХ. Та идеја је била окосница свих међународних преговора, мировних иницијатива и планова, у коначници и Дејтонско-париског споразума (са два ентитета и три конститутивна народа), 1995.

Република српског народа БиХ је проглашена 9.1.1992. године, као резултат воље српског народа, без идеолошких разлика његовог права на самоопредељење, у процесу растакања Југославије и СР БиХ. Своју политичку вољу непосредно и преко својих непосредно изабраних представника у Скупштини БиХ и Председништву, српски народ је преточио у Републику Српску, као гаранцију сопствене заштите, путем демократских институција и гаранције људских права и слобода њеним конституционим актима. РС је проглашена пре избијања оружаних сукоба, у турбулентним околностима, али у миру. Сукоби

¹⁹ Чл. 3 Одлуке о оснивању Скупштине

су избили у марту, а интензивирани од 6.4.1992. широм БиХ, након признања независности БиХ.

Сећање на трагичну прошлост, укључујући и непосредну у Хрватској, КиМ и свест о њеним последицама били су покретачки мотиви овог процеса. У Декларацији о оснивању Републике, која полази од универзалног и неotuђивог права на самоопредељење, самоорганизовање и самостално одређивање свог политичког статуса (Кузмановић, 2004, 138) се наводи: „На подручјима српских аутономних регија и области и других српских етничких цјелина у Босни и Херцеговини, укључујући и подручја на којима је српски народ остао у мањини због геноцида који је над њим извршен у Другом свјетском рату, а на основу плебисцита одржаног 9. и 10. новембра 1991. године на коме се српски народ изјаснио за останак у заједничкој држави Југославији, оснива се и проглашава Република српског народа БиХ.” Та територија би се, наглашено је, мирним путем и договорно одредила са представницима друга два народа. Основе државног система уредиће њен устав, који ће се гарантовати демократски поредак, равноправност и једнакост пред законом народа и грађана и заштиту од било ког облика дискриминације. Дакле, принципи који су уткани у темеље Републике Српске²⁰, представљају израз воље српског народа, који би договором са другима, уз уважавање историјских чињеница, основних цивилизацијских вредности (забрана дискриминације, уставност и законитост, равноправност народа), требало да реше уставно питање БиХ. Она као таква се не може сматрати узрочником рата, нити овај политички документ и Устав (28.2.1992), који је у рангу либерално демократских устава, са узором на француски и аустријски (Голић, 2021, 245), имају везу са ратним догађањима и страхотама до којих је дошло у БиХ током грађанског рата, са више зарађених страна и великим жртвама међу свим народима.

Република Српска је међународно потврђена Дејтонско-париским мировним споразумом, 1995. год, као ентитет (непоновљива посебност унутар шире заједнице, државотворна јединица) унутар БиХ као федерално-конфедералне заједнице.²¹ Интервенцијом и притиском тзв. међународне заједнице, део њених надлежности је противуставно, вануставно или ређе на правно ваљан начин пренешен на ниво БиХ (Благојевић, 2014). Ипак, вољом свог становништва, она егзистира са амбицијом да политичку будућност и перспективу развија сагласно ономе што гарантује међународно право. Она је гаранција опстанка и конститутивности српског народа у БиХ. Ту чињеницу у свим политичким процесима нужно је уважавати до максималних могућности. Од њене судбине зависиће и перспектива српског националног питања, без које би српски народ трајно и неповратно био историјски поражен. Прегнуће и јединство свих националних чинилаца у овом процесу би морало бити максимално. Са својим политичким и друштвеним институцијама, правним поретком, а пре свега неоспоривим демократским легитимитетом обезбедила је националну консолидацију српског народа западно од Дрине. Као правна, демократска држава, која

²⁰ Декларацијом о државном и политичком уређењу државе, 12.8.1992. формулисан је званичан назив.

²¹ Више о томе у: Кузмановић, 2004.201-211; Кунић, 1998; Каран, 2014, 156-167; Голић, 2020, 27-42.

обезбеђује равноправност свих грађана, те развија свеобухватну сарадњу са Србијом (гарантовану и чл. 3.2.a Устава БиХ), РС има перспективу.

Литература

- Антић, Ч., Кецмановић, Н. (2016) Историја Републике Српске. Београд: НИП 2.
- Недељник. Антонића, С. (29.7.2009). Историјски ревизионизам Друге Србије. НСПМ: <http://www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-yu-prostorima/istorijski-revizionizam-druge-srbije.html>, приступљено 10.7.2024.
- Антонић, С. (23.6.2020) Кад ревизионисти бране историју. Искра: <https://iskra.co/kolumne/kad-revizionisti-brane-istoriju/>, приступљено 1.7.2024.
- Благојевић, М. (2014) Државно уређење Босне и Херцеговине и интеграциони процеси. Страни правни живот, 58(1), стр. 143-160.
- Голић, Д. (2020) Колективни шеф државе и систем власти - босанскохерцеговачка решења у светлу упоредног права, Страни правни живот (2), стр. 27-42.
- Голић, Д. (2021) Уставноправни положај председника Републике Српске у светлу упоредног права, Страни правни живот (2), стр. 231-247.
- Голић, Д. (2023) Изазови у развоју уставности Србије у последње две деценије. У: М. Почуча (ур.), XX међународни научни скуп Правнички дани – Проф. др Славко Царић. Нови Сад: Правни факултет за привреду и правосуђе, стр. 33-49.
- Димић, Љ. (11.12.2023). О историјском контексту настанка социјалистичке Југославије. РТС: <https://www.rts.rs/lat/radio/radio-beograd-3/5324862/ljubodrag-dimic-o-istorijskom-kontekstu-nastanka-socijalisticke-jugoslavije.html>, приступљено: 14.7.2024. год.
- Екмечић, М. (2011) Дуго кретање између клања и орања – Историја Срба у новом веку (1492-1992). Београд: Евро Ђунти.
- Екмечић, М. (2018) Печат Милорада Екмечића. Београд: Новости и „Наш печат“.
- Каран, С. (2014) Обик државног уређења Босне и Херцеговине. Годишњак Факултета правних наука Универзитета Апеирон (4), стр. 156-167.
- Крећа, М. (1994). Пар напомена о основним правним елементима концепције распадања Југославије. Социолошки преглед, вол. XXVIII, br. 2, стр. 213-223.
- Кркљуш, Љ. (2010). Аутономија Војводине до 1918. године – да ли је постојала, када и каква? Анали Правног факултета у Београду (2), стр. 5-35.
- Кузмановић, Р. (2004) Есеји о уставности и државности. Бања Лука: Правни факултет.
- Кунић, П. (1998) Република Српска држава са ограниченим суверенитетом. Бањалука: Глас српски.
- Кутлешић, В., Голић, Д. (2023) Уставно право – измењено и допуњено издање, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад.
- Марковић, Р. (2015) Уставно право. Београд: Правни факултет.
- Петров, В, Симовић, Д. (2018) Уставно право. Београд: Службени гласник.

- Попов, Ч. (2014). Велика Србија – стварност и мит, седмо издање. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци.
- Ћосић, Д. (2012). Босански рат. Београд: Службени гласник.
- Ћосић, Д. (2017). Деобе. Београд: Лагуна.

Darko GOLIC, PhD

OBLIVION AS A CONTRIBUTION TO PERSECUTION - HISTORICAL-POLITICAL AND CONSTITUTIONAL REVIEW

Abstract: The paper gives a brief overview of the tragedy of the Serbian people in Bosnia and Herzegovina during the Second World War, which after the victory and liberation, for the sake of the political goal contained in the proclamation of the party's ideology „brotherhood and unity“, was largely forgotten. Forgetting leads to social and national atrophy, which was especially manifested through the constitutional development of the SFRY, as a result of which the process of breaking up Yugoslavia in the early nineties of the last century was facilitated, with the repetition of the tragedy in parts of the Yugoslav territory, both on Serbian and other peoples. The purpose of this paper is to point out some of the most important processes that included forgetting about the experience of being persecuted, and which contributed to the repetition of tragic events, but at the same time, to point out the basic political idea since the early nineties, so that the horrors of the Second World War are not repeated for the Serbian people in Bosnia and Herzegovina. Suchan idea exists even today - even stronger than before, and points to the need to preserve the idea of preserving the Republika Srpska in all political and legal processes, always and in every place, which represents the basic barrier to oblivion and persecution.

Keywords: persecution, constitution, Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska.